

Migrujące obrazy. Fotografia w praktyce misyjnej Ludviga O. Fossuma (Lutheran Orient Mission)

Migrating pictures. Photography in the missionary practice of Ludvig O. Fossum. (Lutheran Orient Mission)

Słowa kluczowe: Ludvig O. Fossum, misje, protestantyzm, Lutheran Orient Mission, fotografia, Kurdowie

Key words: Ludvig O. Fossum, missions, Protestantism, Lutheran Orient Mission, photography, Kurds

Streszczenie

Artykuł poświęcony fotografiom autorstwa Ludviga Fossuma (1879-1920), misjonarza pracującego wśród Kurdów w Iranie, stanowi próbę ukazania znaczenia medium fotograficznego w praktyce misyjnej. Poprzez analizę wybranych zdjęć, publikowanych w czasopiśmie misyjnym „The Kurdistan Missionary”, wydawanym przez Lutheran Orient Mission, ukazuje konteksty oraz zadania, jakie zdaniem misjonarzy fotografia miała pełnić. Nie ograniczały się one tylko do informowania i dokumentowania, bowiem celem fotografii było kształtowanie postaw otwartości i ofiarności, a przy tym większej świadomości misyjnej. Fotografia oferował możliwość symbolicznego przeniesienia w przestrzeń misyjną, a dodatkowo poprzez swoją powtarzalność i możliwość powielania gwarantowała niezmiennosc idei misyjnej i kontynuację strategii obrazowania tej społeczności, wśród których prowadzone były misje, Kurdów.

¹ Dr hab. Marcin Rzepka, Instytut Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Abstract

The article devoted to photographs by Ludvig Fossum (1879-1920), a missionary who was working among the Kurds in Iran is an attempt to reveal the importance of photography in missionary practice. By analysing selected photographs that had been published in the missionary journal "The Kurdistan Missionary" issued by the Lutheran Orient Mission, it shows the contexts and functions that the photography was supposed to fulfill. The aim was not just limited to informing and documenting, rather the task of photography was to shape attitudes of openness and generosity and at the same time to create greater missionary awareness. The photographs not only symbolically offered a transfer into the missionary field, but also thanks to multiplication and reproduction, guaranteed, in a sense, the invariability of the missionary idea and continuity of visual strategy in the representation of the Kurds, among whom the mission was carried out.

Realizowane w ostatnich dekadach projekty digitalizacji bogatych kolekcji fotograficznych przechowywanych w archiwach Kościołów oraz misji protestanckich² dowodzą znaczenia fotografii w analizach poświęconych materialnym aspektom działalności misyjnej (fotografia traktowana jak rzecz, misyjny artefakt) oraz kulturowym przejawom reprezentacji innych kultur w dyskursie protestanckim (Miller 2007, 85). 'Zwrot wizualny' w badaniach misji wskazuje na konieczność przededefiniowania roli materiałów fotograficznych w inicjowaniu pracy ewangelizacyjnej oraz w reprezentowaniu i kategoryzowaniu innych, dowodząc przy tym ich wartości dla badań społeczeństw pozaeuropejskich, tych, wśród których prowadzono działalność misyjną.

Badanie fotografii historycznych przez pryzmat ich funkcji wydaje się jednak problematyczne ze względu na konieczność uwzględnienia uwarunkowań społecznych i kulturowych, w tym relacji władzy i autorytetu, związanych nieodłącznie z pracą misyjną, a w końcu wymogów

² Pionierskie prace w tym zakresie podjął Paul Jenkins w Bazylei, tworząc archiwum cyfrowe Misji Bazylejskiej. Obecnie do jednych z ważniejszych kolekcji fotografii należy archiwum fotografii cyfrowej International Mission Photography Archive, którego projekt został zrealizowany na Uniwersytecie Południowej Kalifornii, zob. <http://digitallibrary.usc.edu/cdm/landingpage/collection/p15799coll123> (dostęp 30.06.2020).

estetycznych oraz ideologicznych (Graham-Brown 1988, 3) przy jednoczesnym braku wystarczających danych pozwalających na bezbłędną identyfikację fotografowanych obiektów. Dodatkowym problemem jest często niemożność określenia autorstwa niektórych zdjęć. Szukając odpowiedzi na pytania o oddziaływanie fotografii oraz działanie za jej pośrednictwem w praktyce misyjnej, należy pamiętać, że działalność misyjna nie ograniczała się tylko do inicjatyw ewangelizacyjnych, lecz również towarzyszyła jej praca o charakterze administracyjnym. Wymogi administracyjne dotyczyły konieczności raportowania i komunikowania o postępach w pracy, ale również odnosiły się do gromadzenia danych oraz prowadzenia statystyk.

Prezentowany artykuł, koncentrując się na osobie Ludwiga Olsona Fossuma (1879-1920), misjonarza pracującego wśród Kurdów w Iranie, stanowi próbę określenia roli i znaczenia fotografii w działalności misyjnej na tle procesów zachodzących na przełomie XIX i XX wieku w amerykańskim (i światowym) protestantyzmie. Zmiany wywołane rozwojem technologicznym wpływały na charakter i zasięg prowadzonych misji, kształtując przy tym wyobrażenia dotyczące tego typu pracy. Niewątpliwie to właśnie prasa odegrała znaczącą rolę w formowaniu etosu misyjnego, wykorzystując fotografię w celach komunikacyjnych i perswazyjnych. Dodatkowo prasa misyjna zdawała się określać kontekst użycia fotografii wskazując jednocześnie czytelnikom jej możliwe interpretacje. Publikując zdjęcia, wydawcy prasy misyjnej ustanawiali pewien typ więzi między czytelnikiem a misjonarzem, a przez to zmniejszali w sposób symboliczny dystans między kulturami. Uwzględniając znaczenie prasy w tworzeniu protestanckich wyobrażeń innych kultur, działalność misyjną Fossuma można potraktować jako przedsięwzięcie komunikacyjne, w którym istotną rolę odgrywały obrazy-fotografie będące zarówno świadectwem pracy, jak również jej wymiernym efektem.

Istotne dla zrozumienia funkcji fotografii w praktyce misyjnej Fossuma są konteksty oraz okoliczności, w jakich ona powstawała i w jakich była prezentowana. Mogły one znacząco wpływać na jej różne

interpretacje i odczytania. Zatem punktem wyjścia w przyjętych analizach było założenie, że fotografie mają swoje 'życie społeczne' (Rose 2010, 264-274), przemieszczają się lub raczej są przemieszczane, przenoszone, transportowane, wysyłane, są gromadzone i publikowane, oglądane oraz komentowane. Oczywiście podstawę opisu stanowią fotografie historyczne związane bądź przez akt ich wykonania, bądź przez fakt posiadania z Ludvigiem Fossumem.

W artykule zostały wykorzystane zdjęcia opublikowane w ulotkach misyjnych wydanych nakładem organizacji Lutheran Orient Mission oraz na łamach czasopisma misyjnego „The Kurdistan Missionary”, określającego w istocie wielorakie konteksty użycia fotografii oraz jej funkcje³. Ich wybór podyktowany był przede wszystkim wartością ilustracyjną oraz możliwością wykazania na ich podstawie ogólnych tendencji charakterystycznych dla praktyki fotografowania w pracy misyjnej. Wartość ilustracyjną oraz perswazyjną zachowują zwłaszcza te fotografie, które przedstawiają Kurdów, do nich bowiem misja była skierowana. Szczególną uwagę zwrócono zatem na fotografię Kurdów z plemienia Mangur (zob. fot. 1.), opublikowaną w jednym z numerów „The Kurdistan Missionary” wraz z artykułem Fossuma, w którym misjonarz dokonuje oceny możliwości podjęcia pracy wśród reprezentantów tej grupy. Można ją uznać za fotografię ikoniczną, która zmusza do zajęcia określonych postaw względem Kurdów, a jednocześnie kontekstualizuje doświadczenie misyjne Fossuma. To fotografia mobilna, która podróżuje czy też 'migruje' między instytucjami, krajami, oraz mediami, tworząc jednocześnie wyobrażenie, do pewnego stopnia stereotypowe, Kurdów.

³ Artykuł zawdzięcza wiele kwerendum w archiwum Lutheran Orient Mission, które znajduje się w Luther Seminary w St. Paul w stanie Minnesota. Fotografie publikowane w czasopiśmie były również konfrontowane z oryginałami zgromadzonymi w archiwum. W zbiorach nie została jednak wydzielona odrębna jednostka gromadząca fotografie. Znaczna ich część, dotycząca głównie pracy wśród Asyryjczyków w Iranie, znajduje się w folderze (Box 1, Scrapbook of Kurdistan photos) poświęconym działalności misjonarza Monsa O. Wee. Przywoływane w artykule cytaty z pisma misyjnego „The Kurdistan Missionary” podaję we własnym tłumaczeniu - MRz.

1. Konteksty fotografii misyjnej

Fotografia związana była z mobilnością typową zarówno dla misjonarzy, jak również podróżników zainteresowanych uwiecznieniem i udokumentowaniem odwiedzonych miejsc, zwłaszcza tych, które wiązały się z geografią biblijną (Osborne 2000, 27). Wczesną fotografię misyjną można zatem uznać za swoistą formę eksploracji przestrzeni. Wydaje się jednak, że nie tylko miejsca przedstawione na fotografiach miały znaczenie. Istotne były również te, w jakich o fotografiach dyskutowano, udostępniając je jednocześnie szerszej publiczności. W badaniach fotografii misyjnej nie chodzi zatem tylko o analizy przedstawionych obiektów, ale o odpowiedź na pytanie, dlaczego określone miejsca, rzeczy, osoby zostały sfotografowane, jaki był cel takiego działania, a w końcu czy dana fotografia kształtowała określone poglądy i wyobrażenia. Innymi słowy, czy fotografia przyczyniała się do tworzenia wiedzy o tych, których przedstawiała.

Paul Jenkins, wieloletni pracownik i archiwista Misji Bazylejskiej [Basel Mission] dowodzi znaczenia materiałów wizualnych w badaniach historii społeczności pozaeuropejskich (Jenkins 2001a). Koncentrował się on na historycznym aspekcie fotografii upatrując w niej środka do prowadzenia znacznie szerszych badań o charakterze źródłowym, wykraczających poza historię misji (Jenkins 2001b). Warto zwrócić uwagę na ten aspekt w odniesieniu do fotografii Kurdów. W odniesieniu do tej grupy fotografie misyjne jawią się jako wartościowe źródło do badań kultury materialnej i społecznej. Trudno jednak nie wiązać fotografii misyjnej – rozumianej jako produkt działalności misjonarzy – z przemianami zachodzącymi w protestantyzmie na przełomie XIX i XX wieku. David Morgan koncentrując się na badaniach protestanckiej kultury wizualnej w Stanach Zjednoczonych w XIX wieku, zwrócił uwagę na masową produkcję obrazów, ich zróżnicowanie oraz zależność od rozwoju technologicznego, który oczywiście wpływał na dystrybucję oraz jakość produkowanych, reprodukowanych i powielanych treści wizualnych (Morgan 1999, 6). Morgan eksplorując kulturowe znaczenie

obrazów w amerykańskim protestantyzmie, wskazuje na znacznie fotografii. Istotnie, przyczyniła się ona do popularyzacji portretów, do upowszechnienia kart wizytowych oraz kart modlitewnych, wymuszając nowe praktyki religijne, praktyki wizualne oraz postawy konsumenckie wśród protestantów amerykańskich (Morgan 1999, 280)⁴. Działalność wyspecjalizowanych towarzystw i instytucji zajmujących się drukiem oraz dystrybucją tekstów chrześcijańskich, traktatów, ilustrowanych Biblii, czy też pocztówek, przyczyniła się z kolei do waloryzacji fotografii i jej powszechnego użycia. Instytucje kształtowały również nowe przestrzenie, w jakich fotografia miała funkcjonować jako przedmiot dyskusji oraz materialny dowód prowadzonej pracy.

Wspomniani Paul Jenkins oraz David Morgan wskazują na dwa ujęcia, pod wieloma względami komplementarne, mogące stanowić podstawę badań fotografii misyjnej bądź poprzez potraktowanie jej jako źródła historycznego, bądź poprzez ukazanie kontekstu, w jakim fotografia pojawiła się i w jakim była interpretowana. W odniesieniu do fotografii Fossuma ich wartość źródłowa jest bezsporna. Umożliwiają one wgląd w materialny aspekt kultury kurdyjskiej a przy tym również są świadectwem większego zainteresowania dokumentowaniem i utrwaleniem postępów pracy misyjnej.

2. Lutheran Orient Mission jako projekt misyjny i medialny

Działalność Ludwiga Fossuma, współzałożyciela misji skoncentrowanej na ewangelizacji Kurdów, powołanej z inicjatywy amerykańskich synodów luterzańskich w Stanach Zjednoczonych w 1910 roku jako the Inter-Synodical Evangelical Lutheran Orient Mission Society (znanej

⁴ Trudo przecenić znaczenie ilustracji, reprodukcji litograficznych oraz fotografii w kształtowaniu postaw religijnych, zwłaszcza jeśli uwzględnimy również ilustrowane Biblie. Paul C. Gutjahr sugeruje, że ilustracje wpływały na uproszczenie przekazu teologicznego, wzmacniając bardziej emocjonalny dyskurs w amerykańskim protestantyzmie (Gutjahr 1999, 76). Warto przywołać również pracę Rachel McBride Lindsay i jej projekt dotyczący fotografii i religii (Lindsay 2017).

pod skróconą nazwą jako Lutheran Orient Mission), stanowi odzwierciedlenie procesów zachodzących w protestantyzmie amerykańskim i europejskim. Były one wynikiem postępującej profesjonalizacji pracy misyjnej i mobilności związanej z wykorzystaniem osiągnięć technologicznych. Dokonując pewnego uproszczenia, można stwierdzić, że na najbardziej elementarnym poziomie technologiczny aspekt działalności misyjnej przejawiał się w wykorzystaniu aparatu fotograficznego, który na polach misyjnych stał się niemalże tak powszechny jak Biblia (Long 2003, 825). Owa powszechność sprawiała jednak, że był on praktycznie niezauważalny. 'Niewidoczność' aparatu wynikała zarówno z wielości publikowanych i udostępnianych obrazów oraz z faktu, że misjonarze w przeważającej mierze zajmowali się fotografią amatorsko. Nie przywiązywali również wagi do wskazania autorstwa własnych zdjęć. Dzięki unowocześnieniu sprzętu fotograficznego w drugiej połowie XIX wieku, czego dowodem było pojawienie się lekkiego, mobilnego sprzętu marki Kodak, aparat stał się niemalże nieodłącznym elementem wyposażenia misjonarza. O owej powszechności aparatu na misjach możemy wnioskować właśnie na podstawie zdjęć publikowanych w prasie misyjnej. Niestety, tylko sporadycznie towarzyszyły im informacje dotyczące kontekstu ich powstania.

Wracając do genezy Lutheran Orient Mission, należy podkreślić, że w 1910 roku synody luterzańskie w Stanach Zjednoczonych, w tym Hauge (norweski), Augustana (szwedzki) oraz synody Ohio, Iowa i Buffalo, podjęły decyzję o utworzeniu organizacji, której celem miała być praca misyjna wśród Kurdów na Bliskim Wschodzie (Grafton 2009, 166-167; Rzepka 2019, 77). Decyzja o pracy w Kurdystanie podyktowana była w dużej mierze doświadczeniem, jakie posiadali misjonarze luterzańscy z niemieckiej misji Hermannsburg oraz norwescy luteranie ze Stanów Zjednoczonych, prowadzący działalność wśród ludności chrześcijańskiej w Iranie (Rzepka 2019, 73-75). Praca wśród Kurdów, w przeciwieństwie do działalności wśród chrześcijan stanowiła oczywiście poważniejsze wyzwanie. Niemniej idea pracy wśród muzułmanów

odpowiadała w pełni ambicjom misjonarzy, które artykułowano z większą siłą od końca XIX wieku. Postulaty pracy misyjnej wśród muzułmanów oraz podejmowane próby kategoryzacji islamu z perspektywy zadań misyjnych, podejmowane na przełomie XIX i XX wieku pozwalały formułować nowe cele i wprowadzać nowe projekty. Znalazły one wyraz w światowej konferencji misyjnej zorganizowanej w Edynburgu w 1910 roku. Co istotne, wzięli w niej udział przedstawiciele wspomnianej misji niemieckiej zainteresowani pracą wśród Kurdów oraz misjonarze prezbiteriańscy. Ci ostatni prowadzili wprawdzie działalność w Iranie od 1835 roku, ale ograniczała się ona jedynie do chrześcijan – Asyryjczyków (Becker 2015, 79-85). Niemniej prezbiterianie byli doskonale zorientowani w potencjalnych problemach, jakie mogły pojawić się w pracy wśród Kurdów. W czasie obrad konferencyjnych podjęto decyzję o tym, że w przeciwieństwie do misji zlokalizowanych głównie w miejscach o znacznej populacji chrześcijan, nowo powołana organizacja będzie miała swoją bazę w miejscowości Sudźbulak (obecnie Mahabad), którą zamieszkiwali w zdecydowanej większości Kurdowie wyznający islam. Należy podkreślić, że wraz z ideą utworzenia stałej bazy misyjnej w Kurdystanie położono nacisk na regularne informowanie o obszarze prowadzenia misji oraz o społeczności, wśród której miały być ona prowadzone.

Genezy działalności Lutheran Orient Mission możemy zatem upatrywać w przemianach zachodzących w protestantyzmie w wymiarze globalnym, które przejawiały się lokalnie w postaci nowych rozwiązaniach komunikacyjnych i organizacyjnych. Zasięg terytorialny misji oraz środki przeznaczone na jej prowadzenie, a zatem to wszystko, co decydowało o lokalności projektu misyjnego, były dyskutowane na forach międzynarodowych. Swoiste umiędzynarodowienie projektów wywoływało konieczność informowania o postępach w pracy, oddziałując bezpośrednio na usprawnienie sieci komunikacyjnych oraz zwielokrotnienie form samego przekazu, w tym oczywiście wizualnego. Globalną dystrybucję idei i informacji misyjnych zapewniały konferencje misyjne,

które – oprócz wymienionej wyżej – gromadziły skromniejsze i często lokalne gremia podejmujące często znacznie bardziej konkretne decyzje. Na konferencji założycielskiej Lutheran Orient Mission, zorganizowanej w Berwyn w stanie Illinois w dniach 6-8 września 1910 roku, przyjęto plan działania polegający początkowo na tworzeniu rozległych sieci współpracy. W czasie obrad, którym przewodził Johannes Telleen, nowo wybrany prezes organizacji (Hall 1984, 14), powierzono Ludvigowi Fossumowi i Philipowi Lamartine'owi zadanie odwiedzania kościołów, informowania o planowanych pracach oraz gromadzenia funduszy. Podjęto również starania na rzecz wydawania czasopisma, którego celem miało być dostarczanie danych o prowadzonej aktywności wraz ze szczegółowymi raportami dotyczącymi finansowania misji. Projekt wydawania publikacji misyjnej zrealizowano tuż po zakończeniu konferencji i do końca 1910 roku ukazały się trzy numery pisma. Pismo otrzymało tytuł „The Kurdistan Missionary”, wskazujący jednoznacznie na obszar pracy misyjnej.

Pomysł wydawania czasopisma misyjnego odpowiadał szerszym tendencjom, jakie pojawiły się w protestantyzmie amerykańskim, zwłaszcza zaś korespondował z wizją prasy jako skutecznego narzędzia w kształtowaniu postaw społecznych i religijnych⁵. Warto jednak dodać, że redakcja czasopisma „The Kurdistan Missionary” funkcjonowała również jako wczesne archiwum misji⁶. Trudno bowiem przecenić rolę czasopisma w zachowaniu odbitek, reprodukcji fotografii, spośród których zachowała się, niestety, tylko część⁷. Ich oryginały w postaci szklanych płytek oraz

⁵ Warto nadmienić, że wszystkie główne Kościoły i szereg mniejszych denominacji w Stanach Zjednoczonych posiadało własne publikacje prasowe (Trollinger 2009, 36; Barringer 2002).

⁶ Warto jednak pamiętać, że adres redakcji a przy tym redaktorzy naczelni zmieniali się stosunkowo często w pierwszych latach jego wydawania, co pozwala zrozumieć stosunkowo niewielką liczbę oryginalnych listów zachowanych obecnie w Luther Seminary, gdzie znajduje się archiwum misji.

⁷ W sumie do 1920 roku ukazało się w czasopiśmie nieco ponad 40 fotografii. W większości dotyczą one Kurdów i misjonarzy pracujących w Kurdyście, jednak

blon fotograficznych, zaginęły na ‘polach misyjnych’, o czym możemy wnioskować na podstawie listów Ludviga Fossuma (Fossum 1917, 1-2). Utrata materiałów dokumentujących pracę misyjną związana była z wybuchem I wojny światowej i działaniami wojennymi, które prowadzono na terytorium Iranu. Spowodowały one konieczność ewakuacji placówki misyjnej w 1916 roku, podczas której Fossum – misjonarz informował o tym czytelników – zniszczył wszelkie listy i inne materiały dotyczące misji tak, aby nie wpadły w niepowołane ręce. Podkreślmy również, że znaczenie czasopisma zasadzało się na wartości komunikacyjnej. Na jego łamach bowiem prowadzono wymianę informacji między globalnymi instytucjami misyjnymi, misjonarzami oraz czytelnikami⁸.

Pierwszy numer „The Kurdistan Missionary”, wydawanego jako miesięcznik, nie stanowił bynajmniej osiągnięcia edytorskiego. Był to skromny ośmiostronicowy maszynopis. Zawierał jednak manifest współpracy, deklarację współdziałania pracowników i czytelników w przedsięwzięciu misyjnym. Zawarto w nim również klauzulę, że w piśmie będą publikowane informacje dotyczące islamu oraz materiały poświęcone Kurdom. Nie może zatem dziwić, że publikowane na jego łamach zdjęcia miały z jednej strony przybliżać sprawę misji, z drugiej zaś przekonywać, tworzyć wrażenie współuczestnictwa czytelników i misjonarzy w projekcie misyjnym. Fotografia miała przybliżać i reprezentować zarówno samych misjonarzy, jak również tych, wśród których prowadzili oni działalność. Za czasopismo jako jego pierwsi redaktorzy odpowiadali początkowo Lamartine oraz Fossum. Fossum jednak dość szybko został ‘redaktorem w terenie’ lub może raczej misjonarzem-dokumentalistą.

Wydaje się, że znaczenie, jakie przypisywano fotografii misyjnej, przypominało podejście antropologów z przełomu XIX i XX wieku,

po 1916 roku, czyli po zawieszeniu działalności w Iranie, w zasadzie nie ukazywały się materiały dotyczące Kurdów.

⁸ O zasięgu i oddziaływaniu czasopisma wnioskować można na podstawie listy subskrybentów. W pierwszym roku działalności subskrybowało je 800 osób, z czasem oczywiście lista się powiększała (Lyрге 1968, 10).

upatrujących w zdjęciach możliwości pokazywania niejako ‘w zastępstwie’ ludzi i przedmiotów fizycznych właśnie za pośrednictwem fotografii (MacDougall 1997, 276). Owo ‘zastępstwo fotografii’ wynika z osobliwego charakteru zdjęcia – zdjęcie niezależnie od tego, co przedstawia, samo pozostaje niewidoczne (Rouillé 2007, 74). W odniesieniu do misji należy również pamiętać o darczyńcach i sympatykach, pozostających w kontakcie z misjonarzami za pośrednictwem obrazu. W ich przypadku to właśnie ‘zdjęcie z misji’ dawało możliwość współuczestnictwa w projekcie misyjnym. Dodatkowo dynamicznie rozwijający się rynek prasy protestanckiej wzmacniał oczekiwanie czytelników na fotografię z misji. Możemy zatem przyjąć, że wczesna fotografia misyjna stawiała sobie przynajmniej dwa cele: dokumentować oraz komunikować. Istotnie w drugiej połowie XIX wieku fotografowanie stało się częścią praktyki misyjnej (Thompson 2012, 36) podlegającej imperatywowi informowania. Informacja bowiem podtrzymywała wspólnotę zorientowaną na wsparcie finansowe i ideowe działań misyjnych. Nie może zatem dziwić, że przedstawiciele Lutheran Orient Mission wyrażali w sposób bezpośredni konieczność dostarczania czytelnikom fotografii. Wszak służyła ona nie tylko ilustrowaniu i dokumentowaniu działań misyjnych, lecz także miała komunikować potrzeby, czy też wzywać do podjęcia określonych działań.

Susan Sontag (2009, 73) pisząc o amerykańskim podejściu do fotografii podkreśla, że fotografia amerykańska bardziej niż europejska odpowiadała większemu zaangażowaniu społecznemu. Miała służyć budzeniu sumień. Uwaga Sontag zdaje się dobrze odpowiadać jeszcze jednej istotnej funkcji fotografii w prasie protestanckiej – promowania postaw ofiarności i współczucia, zwłaszcza w odniesieniu do tematyki podejmującej kwestię pomocy humanitarnej (Curtis 2018, 29). Obraz dodatkowo wzmacniał przekaz słowny, uzupełniał go i dookreślał. Zatem w zależności od kontekstu zdjęcia bądź informowały, bądź wzywały do określonych postaw. W odniesieniu do Lutheran Orient Mission zauważamy, że faktycznie zestaw fotografii wykorzystywanych jako materiał

ilustracyjny i perswazyjny był w zasadzie taki sam. O ich znaczeniu i funkcji decydował oczywiście kontekst. Jako przykład może posłużyć broszura autorstwa Fossuma, „The Great Importance of Moslem Missionary Work”, wzywająca do podjęcia pracy misyjnej (Fossum b.r.w.). Ten szesnastostronicowy tekst ilustrują cztery fotografie oraz mapa naszkicowana przez misjonarza, przedstawiająca zasięg misji. Dwie fotografie prezentują Kurdów, jedna kobiety w Iranie (fot. 2.) oraz jedna wewnątrz kaplicy w Sudźbulak z wyposażeniem wykonanym przez Fossuma. Materiał ilustracyjny wydaje się interesujący ze względu na jednoczesną próbę egzotyżacji i familiaryzacji przestrzeni misyjnej. Wrażenie bliskości wywołuje zdjęcie wewnątrz kaplicy, która równie dobrze mogłaby znajdować się w jakimkolwiek innym miejscu poza Kurdystanem. Wiele wskazuje na to, że w tym konkretnym przypadku wybór zdjęć nie był wynikiem decyzji Fossuma. Świadczyć o tym może podpis pod zdjęciem, sugerujący, że przedstawione kobiety to Kurdyjki. Wydrukowany pod zdjęciem podpis jest jednak błędny, widać nanieśioną odręcznie korektę. Zdjęcie przedstawia kobiety irańskie z kręgów arystokratycznych. Wskazuje na to strój wprowadzony przez szacha Naser ad-Dina, będący wyrazem jego fascynacji ubiorem europejskich balerin w teatrach, które odwiedził podczas swojej podróży po Europie (Graham-Browne, 1988, 127). Zdjęcie kobiet wywołuje pytanie o możliwość zweryfikowania przez przeciętnego czytelnika prawdziwości zamieszczonych fotografii⁹. Warto dodać, że zdjęcie to ukazało się również w czwartym numerze „The Kurdistan Missionary” jako ilustracja do tekstu o kobietach w Iranie autorstwa Anny Schenck, która pracowała w misji prezbiteriańskiej w Teheranie (Schenck 1911, 26-28). Tam też spotykała się z kobietami należącymi

⁹ Być może w tym konkretnym przypadku mamy do czynienia ze zwykłą pomyłką, co oczywiście nie znaczy, że fotografie nie stanowiły środka manipulacji. Na problem manipulacji, fotomontażu zwraca uwagę T. Jack Thompson, badacz afrykańskiej fotografii (Thompson 2012, 158).

do wyższych sfer społeczeństwa irańskiego i zdjęcie faktycznie oddaje rzeczywistość opisywaną w tekście.

Możliwość poprawnej identyfikacji przedstawionych obiektów jest bodaj najważniejszym zadaniem, przed jakim staje dzisiaj badacz fotografii misyjnej. Nie wydaje się jednak, by był to istotny problem dla czytelników prasy misyjnej. Nawet jeśli nie mieli możliwości zweryfikowania prawdziwości przedstawianych na zdjęciach realiów misyjnych, to przynajmniej ulegali aurze faktyczności i autentyczności, wpatrując się w zdjęcia misjonarza autoryzującego misyjny przekaz fotograficzny. Wizerunek misjonarza znany był już wśród czytelników prasy dzięki kartom wizytowym czy też modlitewnym. Wskazując na konieczność upowszechnienia wizerunków misjonarzy, redaktorzy zamieścili ich portrety w trzecim numerze czasopisma. Fotografie studyjne przedstawiające Fossuma (fot. 3.) pojawiały się również w kolejnych numerach. Portret misjonarza wprowadzał element konkretny, tworzył hierarchię misyjnych fotografii, jednocześnie stawał się punktem odniesienia i waloryzacji wszystkich innych zdjęć przedstawiających ludzi, miejsca i rzeczy związane z działalnością misyjną.

3. Misjonarz-fotograf: praca w terenie

Fossum rozpoczął pracę w Kurdystanie w 1911 roku. Miał już wówczas za sobą doświadczenia misyjne zdobyte w pracy skierowanej do Asyryjczyków zamieszkujących rejon irańskiego miasta Urmia¹⁰. Podejmowane od XIX wieku przez różne Kościoły i organizacje misje wśród tej grupy etnicznej, doprowadziły do znacznych podziałów oraz przyczyniły się do rywalizacji między misjonarzami. Utwierdziły one Fossuma w przekonaniu, że korzystniejsze będzie bezpośrednie zaangażowanie w pracę wśród muzułmanów, a nie, jak to miało miejsce

¹⁰ Fossum urodził się 5 czerwca 1879 roku w rodzinie norweskich luteranów w miejscowości Wallingford, Iowa. Jak dotąd jedyna biografia Fossuma wyszła spod pióra jego wnuka Johna Lyrge'a (Lyrge 1968), jej maszynopis przechowywany jest w archiwum Lutheran Orient Mission w Luther Seminary w St. Paul.

dotąd, prowadzenie misji wśród chrześcijan w muzułmańskim kraju. W czasie pobytu w Urmii w latach 1906-1909 rozpoczął naukę języka kurdyjskiego i planował w przyszłości skoncentrować się właśnie na działalności wśród Kurdów, traktując ich jako grupę możliwą do schryistianizowania. Zdaniem misjonarzy Kurdowie wyznawali islam daleki od ortodoksji muzułmańskiej oraz zajmowali raczej marginalną pozycję w systemie społecznym, politycznym i kulturowym Iranu oraz Turcji Osmańskiej. Taki obraz utrwał się w piśmiennictwie misyjnym w XIX wieku (Rzepka 2013, 67-72). Owszem pozycja Kurdów oraz ich wierzenia zdawały się wpływać na decyzję o podjęciu wśród nich działań misyjnych. Tak zapewne postrzegali kwestię kurdyjską uczestnicy konferencji misyjnej w Edynburgu w 1910 roku, którzy dodatkowo wspierając idee pracy wśród Kurdów, wzięli pod uwagę wieloletnie zaangażowanie misjonarzy luterańskich i przekazali im odpowiedzialność za organizację i prowadzenie misji wśród tej społeczności w Iranie. Fossum, zważywszy na jego doświadczenie, wydawał się idealnym kandydatem do rozpoczęcia tego typu pracy. Posiadał on doskonale rozeznanie w sytuacji politycznej i społecznej Iranu, kraju, który doświadczał wówczas gwałtownych zmian wywołanych reformami podjętymi w ramach rewolucji konstytucyjnej w latach 1905-1911¹¹. Posiadał również wystarczające kompetencje językowe, by podjąć taką działalność. Nie dziwi zatem, że to właśnie jego teksty i relacje dominowały na łamach „The Kurdistan Missionary”.

Redakcja czasopisma zamieszczając listy Fossuma, informowała obszernie o postępach w pracy, dając czytelnikom wgląd w skalę problemów społecznych i politycznych w Iranie. Starano się również ukazać szerszy kontekst procesów zachodzących równocześnie w innych

¹¹ Warto tu również wspomnieć, że rewolucja konstytucyjna odbiła się szerokim echem w prasie amerykańskiej. Dodatkowo – w odniesieniu do historii fotografii – warto podkreślić, że stała się one ważnym medium w Iranie, nastąpiła wówczas swoista ‘demokratyzacja’ obrazu fotograficznego, zob. Sheikh 2010, 249-274.

częściach świata muzułmańskiego, nie zaniehbując przy tym zamieszczania szczegółowych danych z Kurdystanu irańskiego, obszaru graniczącego z Turcją Osmańską. Informacje dotyczące konfliktów wybuchających na tym terenie w okresie poprzedzającym rozpoczęcie I wojny światowej stanowiły istotną część publikowanych materiałów. Warto dodać, że konflikty były, między innymi, wynikiem obecności oraz zaangażowania politycznego oraz militarnehb Rosjan na północy Iranu, będącego konsekwencją porozumienia brytyjsko-rosyjskiego zawartego w 1907 roku. Porozumienie usankcjonowało podział Iranu na strefy wpływów, przyczyniając się z jednej strony do konfliktów przygranicznych z drugiej zaś – zwłaszcza w środowisku chrześcijan – do rozbudzenia nadziei na większą autonomię i pomoc ze strony Rosji. Obecność Rosjan miała również pośredni wpływ na pracę misyjną podjętą przez Fossuma w Kurdystanie. W miejscowości Sudźbulak, będącej centrum misyjnym, władze rosyjskie zdecydowały się otworzyć konsulatu. Sprawami konsularnymi zajął się Alexander Iyas, dyplomata carski, z pochodzenia Fin, z wyznania zaś ewangelik. Zaraz po objęciu placówki w tym mieście w 1912 roku nawiązał kontakty z misją luterańską. Wiele wskazuje na to, że Iyas, który z pasją zajmował się fotografią i portretował lokalnych przywódców kurdyjskich (Tchalenko 2006, 178), pośrednio wpłynął na aktywność podjętą przez Fossuma na rzecz gromadzenia zdjęć.

Fossum podczas swojej pracy w Kurdystanie dał się poznać jako lingwista i tłumacz. Nie zaniehbując obowiązków administracyjnych wynikających z prowadzenia misji, koncentrował się na opracowaniu gramatyki języka kurdyjskiego, na tłumaczenia Ewangelii, katechizmu oraz podręczników szkolnych, które mogłyby być wykorzystane w szkołach zakładanych przez misjonarzy. Gromadził przy tym obszerny materiał dotyczący Kurdów, przygotowywał również własnoręcznie mapy regionu. Mapy, które obok fotografii można uznać za próbę całościowego wizualnego przedstawienia obszaru zamieszkanego przez Kurdów, dowodzą, że Fossum stawiał sobie za cel zgromadzenie możliwie szerokiej i kompletnej dokumentacji dotyczącej społeczności kurdyjskiej.

W listach Fossuma znajdujemy liczne uwagi dotyczące zdjęć oraz procesu fotografowania. Nie wyrażają one wprawdzie jego poglądów dotyczących fotografii, co bynajmniej nie sprawia, że są one pozbawione znaczenia. Ich wartość polega właśnie na tym, że pozwalają odtworzyć sytuację, czy też kontekst, w jakim dana fotografia została zrobiona. W jednym z listów Fossum wspomina o aparacie na pojedyncze klisze lub płytki formatu 4x5 cala, co sugeruje, że korzystał z aparatu Kodak (prawdopodobnie model: No. 4 Folding Kodak). Wielu misjonarzy amerykańskich, podróżników i dyplomatów, wliczając w to również wspomnianego wcześniej Iyasa, korzystała z różnych modeli aparatów tej firmy. Co ciekawe, Fossum informował o posiadanych sprzęcie często w odniesieniu do trudności, z jakimi przyszło mu się mierzyć. Pośrednio uwagi dotyczące trudności wskazują również na charakter zmian kulturowych i technologicznych zachodzących w Iranie oraz znaczną popularyzację fotografii w społeczeństwie irańskim.

Jedno z pierwszych zdjęć autorstwa Fossuma zamieszczonych w „The Kurdistan Missionary” przedstawiało budynek, siedzibę misji w Sudzbulak. Fotografii towarzyszył fragment listu misjonarza do Henry’ego MacKensena, pełniącego wówczas funkcję reaktora naczelnego czasopisma. Fossum opisywał w liście trudności związane z brakiem odpowiednich chemikaliów, tłumacząc tym kiepską jakość zdjęcia. Zapewnił jednak, że wkrótce wyśle je dodatkowo w postaci kart pocztowych („Letters from the field” 1911, 20). Nie przypadkiem przedstawienie budynku będącego miejscem pracy, obok portretu misjonarza, stało się niejako wizytówką misji. Tego typu zdjęcie, podobnie jak pocztówka w kręgach misyjnych, wskazywało na przepływy obrazów, rzeczy i idei na początku XX wieku. Budynek misji, będący tematem i częścią misyjnego wyposażenia, stawał się ważnym elementem fotografii. Wracił również na kolejnych zdjęciach, z dodatkowymi postaciami, które w ujęciu czasowym, ukazywały rozwój i dynamikę pracy. Taki charakter ma fotografia przedstawiająca zarówno budynek, jak i personel misyjny, będąca osobliwym ‘misyjnym autoportretem’ misji luterńskiej (fot. 4.). Zdjęcie zostało zamieszczone

w „The Kurdistan Missionary” wraz z listem Fossuma w numerze datowanym na 8 maja 1913 roku („Letters from Bro. Fossum” 1913, 69). Na fotografii ukazany jest główny budynek misji. Nie chodzi tu jedynie o prezentację budynku, lecz o przedstawienie pracy oraz sposobów jej organizacji, tak aby czytelnik i widz mógł je zwizualizować. W jednym skrzydle budynku zorganizowano przychodnię lekarską, w drugim zaś kaplicę oraz pokoje pracowników. Na zdjęciu znajdują się, od prawej osoba pomagająca w przychodni lekarskiej z synem, główny służący w domu misyjnym z córką, nauczyciel i ewangelista w jednej osobie (pojawia się on również na innych fotografiach – fot. 6.), dalej Fossum, następnie zatrudniona w misji miejscowa dziewczyna, która trzyma na rękach dwuletniego Musę, sierotę z rodziny muzułmańskiej. Dalej przedstawione są misjonarki Augusta Gudhart, Meta von der Schulenburg¹² oraz misjonarz-lekarz Emanuel Edman z dziećmi. Zdjęcie przedstawiające cały personel misyjny sprawia wrażenie jakby prezentowane postaci właśnie wyszły z pracy, aby dać się sfotografować. Budynek służy również ukazaniu skali projektu misyjnego, który tym bardziej zostaje uwidoczniiony w ostatnim zdjęciu z misji, przedstawiającym budynek i uchodźców z terenów objętych działaniami wojennymi (fot. 5.). Zestawienie tych zdjęć tworzy ramę historii misyjnej, zakorzenioną w lokalność i wskazuje na to, co w misji dynamiczne – przepływy ludzi. Wskazuje przy tym pośrednio na zadania realizowane w misji, dotyczące opieki medycznej oraz edukacji. Fossum starając się urealnić projekty edukacyjne, wysłał kilka zdjęć dzieci uczących się w ‘szkole letniej’. Jedno ze zdjęć (fot. 6.), na którym przedstawiono szkołę w północnej części miasta, jest szczególne ze względu na związek z bezpośrednią prośbą o wsparcie finansowe. „Możemy otworzyć więcej szkół, jeśli będziemy

¹² Augusta Gudhardt, która pochodziła z rodziny niemieckiej spod dzisiejszych Suwałk, rozpoczęła pracę jako pielęgniarka w Sudźbulak w 1912 roku, pracowała jako pielęgniarka. Meta von der Schulenburg również dołączyła do misji w 1912 roku, pracowała w szkole oraz prowadziła sierociniec, wcześniej zaś związana była z Deutsche Orient-Mission, założonej przez Johanna Lepsiusa (Rzepka 2019, 82).

mieli pieniądze na druk podręczników” – pisał Fossum (Fossum 1913b, 80-81). To wezwanie wzmacnia oczywiście fotografia uczniów w ‘szkole’, siedzących na ziemi z rozłożonymi przed sobą książkami, która mocno kontrastuje ze szkołami, do których mogli być przyzwyczajeni amerykańscy czytelnicy „The Kurdistan Missionary”. Ta fotografia ma pobudzać wyobraźnię, a nie tylko dokumentować i informować.

Przywołane powyżej przykłady wskazują przede wszystkim na znaczenie fotografii w dokumentowaniu postępów pracy. Dowodzą również sposobów działania poprzez fotografię, będącą istotnym elementem promocji działań misyjnych. Fotografie wysyłane przez Fossuma ukazywały się aż do wybuchu I wojny światowej, która ograniczyła pracę misyjną, a z czasem przedłużające się działania wojenne doprowadziły do całkowitego zamknięcia misji¹³. Fossum jako ostatni z misjonarzy zdecydował się opuścić Iran w 1916 roku i powrócił do Stanów Zjednoczonych, gdzie obok rozpoczętych prac tłumaczeniowych i lingwistycznych dotyczących języka kurdyjskiego zaangażował się w działalność Amerykańskiego Czerwonego Krzyża, a następnie w 1919 roku wyjechał na Kaukaz celem koordynowania prac pomocowych wśród uchodźców z terenów Turcji Osmańskiej oraz Iranu. W 1920 roku przebywając w Erywaniu, zmarł. Jego śmierć nie oznaczała bynajmniej końca publikowania jego artykułów oraz fotografii w piśmie misyjnym.

4. Obrazy Kurdów

Fotografia był środkiem kształtowania postaw ofiarności i większego zaangażowania w projekty misyjne, finansowania szkół misyjnych i wspierania misjonarzy. Fossum apelując do czytelników „The Kurdistan Missionary” o wsparcie projektów misyjnych, dzielił się jednocześnie uwagami o fotografii. Gdy po dwóch latach pobytu w Kurdystanie zauważył, że błony fotograficzne nie nadawały się już do użycia a nowych,

¹³ Działalność misyjna wśród Kurdów została wznowiona po wojnie w 1920 roku i prowadzona w Iranie do 1926 roku (Rzepka 2019, 117-131).

być może z powodu sytuacji politycznej, trudności komunikacyjnych, nie mógł kupić w Tabrizie, największym i najważniejszym z miast północno-zachodniego Iranu, poprosił znajomego farmaceutę z Niemiec o ich zamówienie i przesłanie. Przez pomyłkę wysłano mu filmy w rolkach, których nie mógł użyć w swoim aparacie. Ostatecznie sam zamówił błony fotograficzne z Chicago, jednak przesyłka opóźniała się znacznie, co skłoniło go do napisania listu. W liście przekonywał, że jest świadomy tego, że czytelnicy potrzebują i oczekują zdjęć, dołożył więc starań i poczynił wydatki, aby zakupić kilka fotografii od przebywających w miejscowości Sudźbulak obcokrajowców („Letters from Bro. Fossum” 1913, 69). Ta informacja wydaje się interesująca z kilku powodów. Po pierwsze wskazuje pośrednio na rzeczywistość społeczno-polityczną, w jakiej prowadzona była praca misyjna. Po drugie dowodzi rozwiniętych sieci współpracy, jakie misjonarze wykorzystywali w czasie swojej działalności. Po trzecie zaś wskazuje na świadomość roli, jaką fotografia miała odgrywać w systemie komunikacji misyjnej. To komunikacja dwustronna, zapewniająca wymianę obrazów między misjonarzem i organizacją misyjną, ale również między społecznością, wśród której prowadzono misję, a wspólnotą społeczno-kulturową misjonarza. Pośrednikiem w tej wymianie był sam misjonarz. Obrazy z misji i obrazy na misjach to jakby dwie strony rozbudowanej strategii misyjnej, stosunkowo dobrze widoczne w organizowanych pokazach slajdów w czasie różnych konferencji poświęconych misjom. Najbardziej może istotnym elementem w owej wymianie będą portrety, przedstawienia pracowników misji, podejmujących trud pracy w nieprzychylnych, trudnych warunkach. Tak jak fotografia Fossuma oddziaływała na czytelników czy też uczestników konferencji misyjnych, tak również zdjęcie Kurdów stanowiło w istocie prezentację realiów misyjnych. Przedstawienie Kurdów to w jakimś sensie odwrotna strona portretu misjonarza, ‘karta wizytowa’ misji.

W odniesieniu do Kurdów – zważywszy na podziały plemienne i wspomniane wcześniej szczególne usytuowanie w systemie

społeczno-kulturowym islamu – zauważamy wśród misjonarzy ogromną determinację, aby przedstawić ich historię, kulturę oraz strukturę społeczną. Dodatkowo artykuły ukazujące się w „The Kurdistan Missionary” ilustrowane były materiałem fotograficznym. I tu docieramy do zdjęcia, które odgrywa rolę niemalże ikonicznego przedstawienia Kurdów (fot. 1.), dotyczy ono wprawdzie reprezentantów plemienia Mangur – Fossum pracował głównie wśród Kurdów Mukri – to jednak strój i rekwizyty czynią z nich ‘typowych’ mieszkańców Kurdystanu. Zdjęcie zostało zamieszczone w majowym numerze „The Kurdistan Missionary” z roku 1913. Fossum przesłał je do redakcji jako ilustrację do artykułu o Kurdach, wśród których planował rozpocząć pracę misyjną (Fossum 1913a, 56-57). Przedstawia ono jednego z przywódców kurdyjskich Baiza Agę w towarzystwie synów. Na zdjęciu prezentują się w typowych kurdyjskich strojach, ale zachowują gotowość bojową, posiadają strzelby Martini i przepasani są pasami na naboje. To badaj najbardziej charakterystyczne wyobrażenie Kurdów przedstawianych w postaci walecznych, acz dzikich bojowników zamieszkujących góryste tereny było powielane zarówno w tekstach misyjnych, publicystycznych oraz dyplomatycznych.

Fossum osobiście skontaktował się z przywódcą kurdyjskim, nie dysponując wówczas odpowiednimi materiałami fotograficznymi, nie mógł go jednak uwiecznić na fotografii. Mając na uwadze listy, w których wspominał o podobnych trudnościach oraz wyrażoną przez niego chęć nabycia zdjęć od obcokrajowców, wydaje się, że właśnie portret Baiza Agi z synami to jedno z owych zakupionych przez niego zdjęć. Fotografia przypomina do złudzenia podobne portrety Kurdów autorstwa wspomnianego wcześniej konsula rosyjskiego Alexandra Iyasa (Tchalenko 2006, 172-175). Przemawia za tym również fakt, że Fossum znał Iyasa osobiście (Fossum 1915, 5) i jemu też zadedykował napisaną przez siebie gramatykę języka kurdyjskiego (Fossum 1919). Postać Iyasa jest istotna również z innego powodu. Otóż realizując zadania konsularne, utrzymywał on kontakt z Kurdami przy granicy z Turcją Osmańską,

próbując wciągnąć ich w orbitę wpływów Rosji. Z sympatią, która pewnie również wpływała na postawy misjonarzy względem Kurdów, odnosił się do Baiza Agi, pisząc o nim, że „jest olbrzymim mężczyzną o atletycznej postawie. Otacza go aura siły, ale jest jednocześnie otwarty i bezpośredni” (Tchalenko 2006, 133-134). Zdjęcie – jak pisze z kolei Fossum – przedstawia „najpotężniejszego kurdyjskiego przywódcę w tej części Kurdystanu irańskiego. Mówi się jednak o nim, że jest serdecznym przyjacielem obcokrajowców” (Fossum 1913a, 56). Zdjęcie może utrzymywać stereotypowe sądy dotyczące Kurdów, postrzeganych jako niebezpieczni mieszkańcy gór, jednocześnie opis Fossuma zdaje się rozbijać dominujące stereotypy poprzez zaakcentowanie otwartości Kurdów wobec obcokrajowców, w tym również wobec misjonarzy. „Czy – pyta misjonarz – nie mielibyśmy podjąć pracy w rejonie Mangur? To obszar położony najbliżej nas. Mamy nadzieję i modlimy się o to, aby nasza główna stacja w Sudźbulak była w stanie wysłać wkrótce zdolnych i odważnych pracowników w ten region. Czy pomożesz nam, drogi czytelniku, rozszerzyć naszą pracę, na ten i na inne obszary?” (Fossum 1913a, 56). Zwróćmy uwagę, że pytanie skierowane bezpośrednio do czytelników określa dodatkowy kontekst interpretacyjny fotografii, która przemienia się w materiał reklamowy. Dodatkowo portret Kurdów wraz z ich prezentacją dokonaną przez misjonarza sprawia, że odpowiada on funkcjonalnie zdjęciom pracowników misji zamieszczonym w „The Kurdistan Missionary” przed ich wyjazdem (fot. 3.). Tu jednak kierunek komunikacji zostaje niejako odwrócony poprzez przeniesienie ‘terenu misyjnego’ w przestrzeń czytelnika.

Zdjęcie Kurdów Mangur wskazuje na zagadnienie funkcjonowania fotografii w czasopiśmie misyjnym, a w zasadzie na problem autonomizacji zdjęcia wobec rzeczywistości przedstawionej. Jest to oczywiście problem bardzo złożony, charakterystyczny dla mass-medium (Rouillé 2007, 76). Zdjęcie Kurdów to swoisty ‘migrujący obraz’, publikowany w kolejnych numerach czasopiśmie, powracający po latach i aktualizowany w nowych kontekstach. Cykliczność oraz powtarzalność

motywów potwierdzała niezmiennosc idei misyjnej i kontynuacje strategii obrazowania tych społeczności, wśród których prowadzone były misje, wpływając przemożnie na wyobraźnię czytelników i adresatów treści misyjnych.

5. Podsumowanie

W działalności misyjnej Ludwiga Fossuma fotografia odgrywała istotną rolę. Stała się praktyką w zasadzie codzienną, niemalże automatyczną, będącą przedmiotem rozważań jedynie wówczas, gdy zrobienie zdjęcia okazało się niemożliwe. W odniesieniu do jego działalności należy podkreślić bezpośredni związek między fotografią a prasą. Wysyłane przez Fossuma fotografie – te zrobione przez niego oraz te, które nabył – były reprodukowane w kolejnych numerach czasopisma „The Kurdistan Missionary”. W tym sensie fotografia misyjna dowodząc swojej funkcji komunikacyjnej, zbliżała się do fotografii reportażowej, zaangażowanej i perswazyjnej, a przy tym odpowiadała kulturze wizualnej protestantyzmu przełomu XIX i XX wieku. Funkcje fotografii misyjnej określały przemiany kultury protestanckiej, które wpłynęły za wzrost oczekiwań wobec dostawców informacji misyjnych. Fotografie z misji stały się zatem oczekiwanym ‘towarem’, a jednocześnie dawały możliwość symbolicznego przeniesienia czytelnika w rzeczywistość misyjną. Fotografia pozwalała zidentyfikować i rozpoznać, ukonkretnić i doprecyzować zadania misyjne, cele oraz działania.

Znaczenie fotografii w praktyce misyjnej nie ogranicza się jedynie do możliwości odtwarzania za jej pośrednictwem historii misji, wskazuje bowiem na transfery technologii i nowoczesności, globalne przepływy obrazów w protestantyzmie. Fotografia będąc niezbędnym i oczekiwany dodatkiem do listów i raportów, zachowuje oczywiście wartość ilustracyjną. Jednakże produkcja fotograficzna wynikała tyleż z potrzeby utrwalenia postępów pracy, co z konieczności sprostania oczekiwaniom odbiorców wiadomości misyjnych. Jako taka wywołuje pytania zarówno o sposoby kategoryzowania lokalnych społeczności, które fotografia

miała reprezentować, jak również o miejsce, jakie zajmuje ona w historii Kurdów, historii, nierozzerwalnie związanej – właśnie za sprawą fotografii misyjnej – z historią misji. Na najbardziej jednak ogólnym poziomie fotografie Fossuma można uznać za przejaw strategii orientacji w terenie. Fotografiom wysyłanym przez Fossuma towarzyszyły bowiem mapy. Zdjęcie zaś to praktyka wizualizacji, która ostatecznie staje się próbą graficznego przedstawienia obszaru objętego działalnością misyjną.

Fot. 1. Baiz Aga z synami, 1913 rok (*The Kurdistan Missionary*).

Fot. 2. Kobiety irańskie, 1911 rok (Ludvig O. Fossum, *The Great Importance of Moslem Missionary Work*).

The Kurdistan Missionary

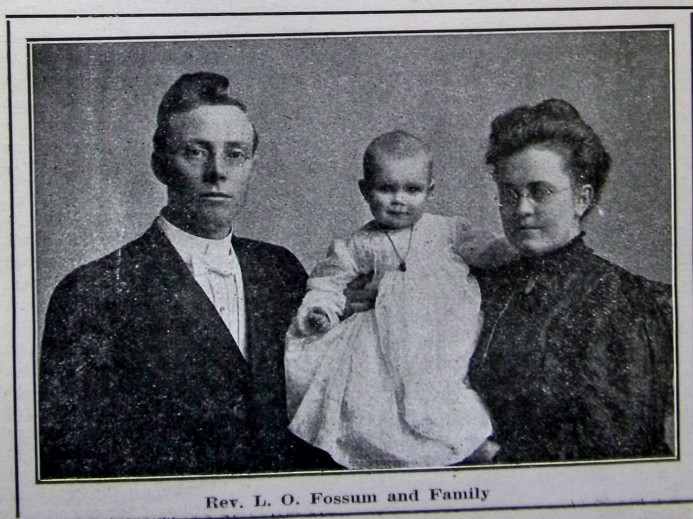
"Go ye into all the world, and preach the gospel to every creature!" Mark. 16, 15

VOL. 3.

Detroit, Mich., October, 1912.

No. 1.

Entered as Second-Class Matter at Detroit, July 1, 1911, under Act of Congress March 3. 1879.

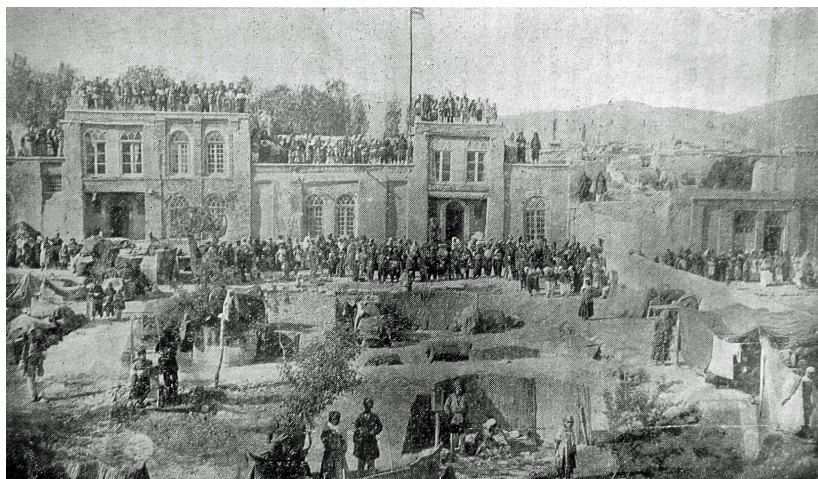

Rev. L. O. Fossum and Family

Fot. 3. Ludvig Fossum z rodziną, 1912 rok (*The Kurdistan Missionary*).

Fot. 4. Budynek misji oraz personel misyjny, 1912 rok (*The Kurdistan Missionary*)

Fot. 5. Uchodźcy w misji, 1915 rok (*The Kurdistan Missionary*).

Fot. 6. Dzieci ze szkoły misyjnej, 1912 rok (*The Kurdistan Missionary*).

Bibliografia

- Barringer, Terry. 2002. „From Beyond Alpine Snows to Homes of the East – a Journey Through Missionary Periodicals: The Missionary Periodicals Database Project.” *International Bulletin of Missionary Research* 26 (4): 169-173.
- Becker, Adam H. 2015. *Revival and Awakening. American Evangelical Missionaries in Iran and the Origin of Assyrian Nationalism*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Curtis, Heather D. 2018. *Holy Humanitarians. American Evangelicals and Global Aid*. Cambridge-London: Harvard University Press.
- Fossum, Ludvig O. B.r.w. *The Great Importance of Moslem Missionary Work*. B.m.w.: The Kurdistan Missionary Society [b.m.r.].
- Fossum, Ludvig O. 1913a. „The Mangur District.” *The Kurdistan Missionary* 3 (8): 56-57.
- Fossum, Ludvig O. 1913b. „Our schools.” *The Kurdistan Missionary* 3 (11): 80-81.

- Fossum, Ludvig O. 1915. „Annual report.” *The Kurdistan Missionary* 7 (1): 5.
- Fossum, Ludvig O. 1917. „A request.” *The Kurdistan Missionary* 8 (4): 1-2.
- Fossum, Ludvig O. 1919. *A practical Kurdish grammar*. Minneapolis: Inter-Synodical Ev. Lutheran Orient Mission Society.
- Graham-Brown, Sarah. 1988. *Images of Women. The Portrayal of Women in Photography of the Middle East 1860-1950*. New York: Columbia University Press.
- Grafton, David D. 2009. *Piety, Politics, and Power. Lutherans encountering Islam in the Middle East*. Eugene: Pickwick Publications.
- Gutjahr, Paul C. 1999. *An American Bible. A History of the Good Book in the United States, 1777-1880*. Stanford: Stanford University Press.
- Hall, George F. 1984. *The Missionary Spirit in the Augustana Church*. Davenport: Wagner Printers.
- Jenkins, Paul. 2001a. „Sources of unexpected light: experience with old missionary photographs in research on overseas history.” *Jahrbuch für Europäische Überseegeschichte* 1: 157-167.
- Jenkins, Paul. 2001b. „On using historical missionary photographs in modern discussion.” *Le Fait Missionnaire* 10 (1): 71-89.
- „Letters from the field.” 1911. *The Kurdistan Missionary* 3 (2): 19-20.
- „Letters from Bro. Fossum.” 1913. *The Kurdistan Missionary* 3 (10): 69-70.
- Lindsey, Rachel McBride. 2017. *A Communion of Shadows. Religion and Photography in Nineteenth-Century America*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Long, Kathryn T. 2003. „‘Cameras’ never lie: the role of photography in telling the story of American Evangelical Missions.” *Church History* 72 (4): 820-851.
- Lyrge, John. 1968. „L.O. Fossum, Missionary to Kurds.” Niepublikowany maszynopis, Archiwum Lutheran Theological Seminary: St Paul, MN.

- MacDougall, David. 1997. „Visual in anthropology.” W *Rethinking visual anthropology*. Red. Marcus Banks, Howard Morphy, 276-295. New Heaven-London: Yale University Press.
- Miller, Jon. 2007. „Capturing the Visual Traces of Historical Change. The Internet Mission Photography Archive”. W *Visual Research Methods: Image, Society, and Representation*. Red. Gregory C. Stanczak, 83-119. Newbury Park: Sage Publications.
- Morgan, David. 1999. *Protestants and Pictures. Religion, Visual Culture, and the Age of American Mass Production*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Osborne, Peter. D. 2000. *Traveling Light: Photography, Travel and Visual Culture*. Manchester-New York: Manchester University Press.
- Rose, Gillian. 2010. *Interpretacja materiałów wizualnych. Krytyczna metodologia badań nad wizualnością*. Tłum. Ewa Klekot. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rouillé, André. 2005. *Fotografia między dokumentem a sztuką współczesną*. Tłum. Oskar Hedemann. Kraków: Universitas.
- Rzepka, Marcin. 2013. *Konfesyjność przekładu. Kulturowa historia kurdyjskich tłumaczeń Biblii*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.
- Rzepka, Marcin. 2019. *Apostołowie nowoczesności. Protestantyzm w Iranie w okresie autorytarnej nowoczesności*. Kraków: Libron.
- Schenck, Anna. 1911. „Home life in Persia.” *The Kurdistan Missionary* 1 (4): 26-28.
- Sheikh, Reza. 2010. „National identity and photographs of the constitutional revolution.” W *Iran's constitutional revolution. Popular politics, cultural transformations and transnational connections*. Red. Houchang E. Chehabi, Vanessa Martin, 249-274. London-New York: I.B. Tauris.
- Sontag, Susan. 2009. *O fotografii*. Tłum. Sławomir Magala. Kraków: Karakter.

- Tchalenko, John. 2006. *Images from the endgame. Persia through a Russian lens 1901-1914*. London: Saqi.
- Thompson, Jack T. 2012. *Light on darkness? Missionary photography of Africa in the nineteenth and early twentieth centuries*. Grand Rapids, Mich./Cambridge: Eerdmans Publishing Company.
- Trollinger, William Vence Jr. 2009. „An Outpouring «Faithful» Words. Protestant Publishing in the United State”. W *A History of the Book in America*. Tom 4: *Print in Motion. The Expansion of Publishing and Reading in the United States, 1880-1940*. Red. Carl F. Kaestle, Janice A. Radway 359-375. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXIII

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2021

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 17. Nakład: 100 egz.

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

- JAKUB ŚLAWIK, *O hermeneutycznych założeniach badań biblijnych* 371
- ŚLAWOMIR ZATWARDNICKI, *Pismo Święte w warsztacie teologa. Geralda O'Collinsa przewodnik korzystania z tekstów natchnionych* 389
- TOMASZ TEREFENKO, *Herod's Birthday Banquet and its Significance for Jesus and his Disciples in the Gospel of Mark* 411
- WOJCIECH SZCZERBA, *Kontrowersje wokół Orygenesesa. Casus Metodego z Olimpu* 427
- RAFAŁ PROSTAK, *Przypowieść o pszenicy w zmaganiach Kościoła z herezją w nauczaniu Augustyna z Hippony, Tomasza z Akwinu, Marcina Lutra i Jana Kalwina* 453
- ANDRZEJ POLASZEK, MARIA POLASZEK, *Kalwiński Psalterz Genewski (1562) jako źródło inspiracji luterńskiego kancjonału „Cithara Sanctorum” (1636) na tle procesów konfesjonalizacji protestantyzmu* 491
- Илья Мельников, «Святая старина»: иконы старообрядческих моленных Устюженского уезда Новгородской губернии 511
- MARCIN RZEPKA, *Migrujące obrazy. Fotografia w praktyce misyjnej Ludviga O. Fossuma. (Lutheran Orient Mission)* 557
- MONIKA WIŚNIEWSKA, *Warszawska administracja wyznaniowa 1950–1956. Wybrane zagadnienia* 587
- BORYS PRZEDPELSKI, *Geneza mariawityzmu i nieoficjalne relacje mariawicko-rzymskokatolickie w latach 1906-1939* 613
- HALINA GUZOWSKA, *110 lat prasy mariawickiej* 687
- BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, *Sakralna twórczość muzyczna mariawitów a śpiewy cerkiewne* 725
- Wykaz autorów 765

Contents

ARTICLES

- JAKUB SLAWIK, *On the Hermeneutic Premises in Biblical Research*..... 371
- SŁAWOMIR ZATWARDNICKI, *The Holy Scriptures Handled by a Theologian. Gerald O'Collins' Guide on Making Use of Inspired Texts* 389
- TOMASZ TEREFENKO, *Herod's Birthday Banquet and its Significance for Jesus and his Disciples in the Gospel of Mark*. 411
- WOJCIECH SZCZERBA, *Controversies around Origen. Methodius of Olympus*..... 427
- RAFAL PROSTAK, *The Parable of Wheat in the Church's Struggle Against Heresy in the Teachings of Augustine of Hippo, Thomas Aquinas, Martin Luther and John Calvin*..... 453
- ANDRZEJ POLASZEK, MARIA POLASZEK, *Calvinistic Genevan Psalter (1562) as a Source of Inspiration for Lutheran Cantional "Cithara Sanctorum" in the context of the Protestant Confessionalization Process*..... 491
- ILJÂ MELNIKOV, "Sacred Antiquity": *The Icons of Old Believers' Houses of Prayer in Ustyuzhensky district of Novgorod Province* 511
- MARCIN RZEPKA, *Migrating pictures. Photography in the missionary practice of Ludvig O. Fossum. (Lutheran Orient Mission)* 557
- MONIKA WIŚNIEWSKA, *Warsaw's Religious Administration 1950–1956. Selected Issues*..... 587
- BORYS PRZEDPELSKI, *The Genesis of Mariavitism and Unofficial Relations between the Mariavite and Roman Catholic Church in the Years 1906–1939*..... 613
- HALINA GUZOWSKA, *110 years of Mariavite press* 697
- BARTŁOMIEJ SŁOJEWSKI, *Mariavite Sacral Music and Orthodox Chants* .. 735
- List of authors 775

Wykaz autorów

Jakub Sławik, j.slawik@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Władysława Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Sławomir Zatwardnicki, zatwardnicki@gmail.com, ul. Cz. Miłosza 14, 57-100 Strzelin

Tomasz Terefenko, terefenkotomasz@gmail.com, Wyższe Baptystyczne Seminarium Teologiczne, ul. Szczytnowska 58-59, 04-812 Warszawa

Wojciech Szczerba, w.szczerba@ewst.edu.pl, Ewangelikalna Wyższa Szkoła Teologiczna, ul. Św. Jadwigi 12, 51-253 Wrocław

Iljâ Melnikov, potep_88@mail.ru, 2 / 2 Chudintzeva str., Velikiy Novgorod, Rus-sia, 173003

Rafał Prostack, prostakr@uek.krakow.pl, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej, Katedra Stosunków Międzynarodowych, ul. ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków

Andrzej Polaszek, Andrzej@polaszek.eu, os. Nadwarciańskie 3, 62-035 Trzykolne Młyny

Maria Polaszek, Marysia@polaszek.eu, os. Nadwarciańskie 3, 62-035 Trzykolne Młyny

Marcin Rzepka, marcin.rzepka@uj.edu.pl, Instytut Religioznawstwa, Ul. Grodzka 52, 31-044 Kraków

Borys Przedpełski, b.przedpełski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Halina Guzowska, inagie@poczta.onet.pl, ul. Człuchowska 9B m.3, 01-360 Warszawa

Monika Wiśniewska, mwisniewska@ihnpan.pl, Instytut Historii Nauki PAN, ul.
Nowy Świat 72, pokój A09, 00-330 Warszawa

Bartłomiej Słojewski, bslojewski000@gmail.com, ul. Tadeusza Kościuszki 88,
05-120 Legionowo